

Wetenschappelijk Onderzoek- en
Documentatiecentrum

Cahier 2023-6

Drempels in de toegang tot het recht

Samenvatting

Cahier 2023-6

Drempels in de toegang tot het recht

Samenvatting

M.S. Hoekstra
G. Teeuwen

Cahier

De reeks Cahier omvat de rapporten van onderzoek dat door en in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum is verricht. Opname in de reeks betekent niet dat de inhoud van de rapporten het standpunt van de Minister van Justitie en Veiligheid weergeeft.

Samenvatting

Het WODC doet sinds 2003 elke vijf jaar onderzoek naar de potentieel juridische problemen van de Nederlandse bevolking: de Geschilbeslechtingdelta's. In de meest recente meting – over de periode 2015-2019 – was ten opzichte van eerdere metingen sprake van afnemend gebruik van rechtshulp en (buiten)gerechtelijke procedures. Daarbij steeg het aandeel respondenten dat geen (juridische of niet-juridische) actie ondernam om hun probleem op te lossen licht.

Dit onderzoek beoogde de drempels die rechtzoekenden ervaren bij het aanpakken van hun potentieel juridische problemen in kaart te brengen. De focus lag hierbij op burgers die op grond van hun inkomen niet in aanmerking kwamen voor gesubsidieerde rechtsbijstand (niet-Wrb-gerechtigden). Toegang tot gesubsidieerde rechtsbijstand is geregeld in de Wet op de rechtsbijstand (Wrb). Aan deze toegang worden inkomens- en vermogenseisen gesteld. Niet-gebruik van rechtshulp door Wrb-gerechtigden is in eerder onderzoek reeds in kaart gebracht. Daarnaast zijn er aanwijzingen dat juist burgers met een middeninkomen drempels ervaren in de toegang tot het recht.

De probleemstelling van dit onderzoek luidde als volgt:

Welke drempels ervaren burgers in de toegang tot het recht, specifiek de groep die op grond van hun inkomen niet in aanmerking komt voor gesubsidieerde rechtsbijstand (de niet-Wrb-gerechtigden)?

In het onderzoek werden vier verschillende drempels onderscheiden: een financiële drempel gerelateerd aan de materiële kosten van het aanpakken van het probleem, een praktische drempel gerelateerd aan de immateriële kosten zoals de benodigde tijd en energie, een drempel gerelateerd aan handelingsverlegenheid – niet weten hoe het probleem aan te pakken – en een psychologische drempel waarbij respondenten gevoelens van ongemak, angst of schaamte ervaren.

Op basis van de beperkte operationalisatie van Wrb-gerechtigd zijn die in dit onderzoek gebruikt is, vonden we geen aanwijzingen dat niet-Wrb-gerechtigden meer drempels ervoeren. Bij vergelijkbare problemen gaven Wrb-gerechtigden vaker aan dat zij uit handelingsverlegenheid geen actie hadden ondernomen om hun potentieel juridische problemen aan te pakken.

Opzet van het onderzoek

Het onderzoek is uitgevoerd middels een secundaire analyse van de data van de Geschilbeslechtingdelta 2019 in combinatie met gegevens uit een pilotstudie. Door deze gegevens te combineren hebben we meer informatie over drempels die rechtzoekenden ervaren. Deze opzet kent echter ook enkele beperkingen. Door de combinatie van gegevensbronnen zijn de bevindingen uit dit rapport niet een op een te vergelijken met de Geschilbeslechtingdelta 2019. Ook kon voor dit onderzoek geen weging worden toegepast. Hierdoor is de frequentie van de gekozen probleemoplossingsstrategieën en ervaren drempels in dit rapport niet representatief voor de

Nederlandse bevolking. Wel kunnen we uitspraken doen over welke drempels rechtzoekenden ervaren, en of respondenten naar gelang hun achtergrondkenmerken of de kenmerken van het probleem andere drempels ervaren. Daarnaast kon niet van alle respondenten in onze dataset met zekerheid worden bepaald of ze in aanmerking kwamen voor gesubsidieerde rechtsbijstand. De bevindingen die hieraan relateren moeten dan ook met de nodige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd.

In de volgende paragrafen bespreken we de belangrijkste bevindingen met betrekking tot de door respondenten gekozen probleemoplossingsstrategieën en de ervaren drempels. We vergelijken hierbij steeds de niet-Wrb-gerechtigden met de wel-Wrb-gerechtigden. Op deze manier wordt duidelijk of het handelen van niet-Wrb-gerechtigden en de drempels die zij al dan niet ervaren significant afwijken van burgers die wel gebruik kunnen maken van gesubsidieerde rechtsbijstand. Daarnaast kijken we naar andere financiële hulpbronnen zoals rechtsbijstandsverzekeringen en naar andere kenmerken van de respondent en van het probleem.

Aanpak van het probleem

In dit onderzoek is gekeken naar drie momenten in het traject van het aanpakken van het probleem:

- wel of geen actie ondernemen naar aanleiding van een potentieel juridisch probleem (zowel juridische als niet-juridische actie);
- niet tot stand gekomen contacten met rechtshulpverleners: respondenten hebben overwogen of geprobeerd een rechtshulpverlener in te schakelen, maar dit contact is niet tot stand gekomen;
- wel of geen (buiten)gerechtelijke procedure starten.

Respondenten die in aanmerking kwamen voor gesubsidieerde rechtsbijstand, kwamen minder vaak in actie dan respondenten die niet Wrb-gerechtigd waren. Wanneer we de invloed van andere achtergrondkenmerken van respondenten en kenmerken van het probleem – zoals het type probleem en de ernst van het probleem – meenamen in de analyses vonden we geen verschil in het al dan niet ondernemen van actie tussen wel- en niet-Wrb-gerechtigden. Wanneer respondenten konden beschikken over alternatieve vormen van betaalbare rechtshulp, zoals een rechtsbijstandsverzekering of vakbondslidmaatschap, kwamen ze vaker in actie. Hoe minder ernstig het probleem, des te kleiner was de kans dat er actie ondernomen werd. Bij werkproblemen – zoals ontslag of pesten op de werkvloer – en met name bij door derden veroorzaakte gezondheidsproblemen en problemen rond discriminatie, smaad/laster of onheuse bejegening door de overheid ondernamen respondenten minder vaak actie. Respondenten die minder zelfredzaam waren, kwamen minder vaak in actie naar aanleiding van hun potentieel juridische probleem.

In vergelijking met niet-Wrb-gerechtigden hebben Wrb-gerechtigden vaker overwogen of geprobeerd een rechtshulpverlener in te schakelen maar kwam dit contact niet tot stand. Ook hiervoor geldt dat dit verband wegvalt wanneer we de invloed van andere achtergrondkenmerken en kenmerken van het probleem meenemen. Bij ernstige problemen was de kans op een niet tot stand gekomen contact met een rechtshulpverlener groter. Het lijkt erop dat een deel van deze groep ondanks het ervaren van een ernstig probleem uiteindelijk geen rechtshulp ontving. Lager opgeleiden hadden vaker een niet tot stand gekomen contact, terwijl deze groep in zijn algemeenheid niet vaker rechtshulp inschakelde.

Al dan niet Wrb-gerechtigd zijn maakte niet uit voor de kans een procedure te starten. Hoe ernstiger het probleem, hoe groter de kans dat een procedure werd gestart. Bij civielrechtelijke problemen werden veel minder procedures gestart dan bij bestuursrechtelijke problemen. Bij bestuursrechtelijke problemen ging het vaak om bezwaarprocedures; deze zijn relatief laagdrempelig in vergelijking met civielrechtelijke procedures. Jongere respondenten startten – ook bij vergelijkbare problemen – minder vaak procedures.

Drempels in de toegang tot het recht

Verschiede soorten drempels kunnen burgers ervan weerhouden om in actie te komen, om juridische hulp in te schakelen en om een (buiten)gerechtelijke procedure te starten. In dit onderzoek keken we naar de redenen die respondenten hier zelf voor gaven. Op basis hiervan onderscheiden we vier verschillende drempels:

- een *financiële* drempel gerelateerd aan de materiële kosten van het aanpakken van het probleem;
- een *praktische* drempel gerelateerd aan immateriële kosten zoals de benodigde tijd en energie;
- *handelingsverlegenheid*, waarbij respondenten niet weten hoe het probleem aan te pakken of waar zij moeten beginnen;
- een *psychologische* drempel waarbij respondenten gevoelens van ongemak, angst of schaamte ervaren.

Deze drempels hingen deels met elkaar samen maar hadden ook een duidelijk eigen profiel: ze werden vaker ervaren door verschillende groepen respondenten en/of bij verschillende soorten problemen.

Respondenten die (mogelijk) in aanmerking kwamen voor gesubsidieerde rechtsbijstand ervoeren meer handelingsverlegenheid en meer financiële en psychologische drempels. Niet-Wrb-gerechtigden daarentegen ervoeren meer praktische drempels. Ook hier geldt dat wanneer we achtergrondkenmerken en probleemkenmerken meenemen in de analyses, we geen verschil meer vinden. Uitzondering is het niet ondernemen van actie uit handelingsverlegenheid: ongeacht andere persoons- en probleemkenmerken rapporteerden Wrb-gerechtigden dit vaker dan niet-Wrb-gerechtigden.

Respondenten zonder rechtsbijstandverzekering of die niet wisten of zij er een hadden, ervoeren meer financiële drempels maar ook meer psychologische drempels en handelingsverlegenheid. Kunnen beschikken over een rechtsbijstandverzekering is niet alleen een financiële hulpbron voor rechtzoekenden, maar deze verzekeringen kunnen ook een concreet handelingsperspectief bieden en de psychologische drempel tot handelen verlagen.

Bij sommige probleemttypen ervoeren respondenten vaker drempels. Dit was met name het geval bij problemen rondom discriminatie, smaad/laster of onheuse bejegening door de overheid, huurproblemen – bijvoorbeeld conflicten over huurverhoging of achterstallig onderhoud – en problemen in de woonomgeving zoals burenruzies.

Op basis van de relaties met persoons- en probleemkenmerken kunnen we enkele voorzichtige uitspraken doen over de mate waarin deze drempels problematisch zijn vanuit het oogpunt van toegang tot het recht. Bij de praktische drempel zien we

weinig aanknopingspunten voor een problematische situatie. Respondenten die praktische drempels ervoeren hadden vaak niet zo ernstige problemen met een laag financieel belang (<€ 500). Voor wat betreft de financiële drempel is het beeld onduidelijker. Enerzijds ging het vaak om problemen met een geringe financiële waarde, maar anderzijds juist ook vaak om ernstige problemen met een hoge financiële waarde (>€ 5.000). Ook werd deze drempel vaker ervaren door respondenten die minder zelfredzaam waren, respondenten die minder vertrouwen hadden in het rechtssysteem en respondenten met een migratieachtergrond.

Bij de psychologische drempel en handelingsverlegenheid lijkt sprake van meer problematische barrières. Evenals de financiële drempel werden deze drempels vaker ervaren door respondenten met een lagere zelfredzaamheid en minder vertrouwen in het rechtssysteem. Beide drempels werden vaker ervaren naarmate het probleem ernstiger was. Handelingsverlegenheid werd daarnaast vaker ervaren door jongvolwassenen en (soms) door lager opgeleiden.

Het Wetenschappelijk Onderzoek-
en Documentatiecentrum (WODC)
is het kennisinstituut voor het
ministerie van Justitie en Veiligheid.
Het WODC doet zelf onafhankelijk
wetenschappelijk onderzoek of laat
dit doen door erkende instituten en
universiteiten, ter ondersteuning
van beleid en uitvoering.

Meer informatie:

www.wodc.nl